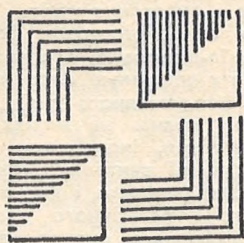

Грудень 1977

радянська ШКОЛА

12

З ІСТОРІЇ ОСВІТИ, ПЕДАГОГІКИ І ШКОЛИ

Деякі питання розвитку груп і шкіл продовженого дня в Українській РСР

Вже в перші роки Радянської влади на Україні в школах з'явилися групи учнів, які знаходилися на режимі продовженого дня. Під керівництвом учителів-вихователів (після необхідного відпочинку на свіжому повітрі) вони організовано готували домашні завдання, займалися суспільно корисною працею, культурно-масовою роботою. При окремих школах діти харчувалися.

Організація такої форми виховання в перші роки існування радянської системи народної освіти виходила з ідеї соціального виховання, при якій держава брала на утримання дітей, що не мали засобів до існування.

Школа як тип установи з неповним днем перебування в ній дитини, говорилося в «Пораднику по соціальному вихованню» Наркомосу України, дуже мало полегшувала становище дитини в матеріальному і моральному відношенні, «бо значну частину часу дитині доводиться бути або дома, або на вулиці». Ось чому школа «має перейти в школу на весь день...», де діти проводять більшу частину свого часу»¹.

Організовуючи школу «на весь день», Наркомос України намагався створити найсприятливіші умови для навчання і виховання дітей, поєднати навчально-виховну роботу на уроках і в позаурочний час. Та для реалізації ідеї не вистачало матеріальних ресурсів, кадрів, підтримки громадськості. Тому скоро такі школи і окремі групи припинили своє існування. До цієї форми суспільного виховання педагогі змogli повернутися пізніше, коли в країні були створені відповідні умови.

Поодинокі групи учнів, що залишались після уроків у школі для організованої підготовки домашніх завдань і проведення позакласної роботи з'явилися на Україні в сільських школах перед Великою Вітчизняною війною. Вся робота з цими учнями проводилась педагогами на громад-

ських засадах, а групи були не постійними. Одного дня залишались одні, другого — інші учні.

Після Великої Вітчизняної війни подібні групи для учнів початкових класів в окремих сільських школах існували постійно в основному в період польових робіт — восени і весною, коли батьки були зайняті на збиранні врожаю і на сівбі. Оплату вчителям за роботу з дітьми і за харчування учнів брали на себе колгоспи.

Досвід роботи цих груп показав, що така форма суспільного виховання цілком себе виправдовує, а тому пізніше подібні групи «продовженого перебування учнів у школі» з'явилися в міських школах.

Їх кількість почала інтенсивно зростати в школах після XX з'їзду КПРС, який прийняв рішення про організацію шкіл-інтернатів. Так, уже в 1958/59 навчальному році в республіці працювало 1209 груп, де виховувалось понад 29 тис. учнів.

Ідучи назустріч батькам, ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР 15 лютого 1960 року прийняли постанову «Про організацію шкіл з продовженим днем». У цій постанові говорилося, що для поліпшення суспільного виховання дітей і на допомогу сім'ї вирішено поряд з розвитком мережі шкіл-інтернатів як навчально-виховних закладів вищого типу, створити у містах, робітничих селищах та селах школи продовженого дня, де діти будуть знаходитися під наглядом педагогів протягом усього дня.

Виконкомам міських і районних Рад депутатів трудящих було надано право звільняти, в разі потреби, від плати за харчування дітей у кількості 25 процентів до загального складу учнів з продовженим днем, з них 10 процентів повністю і до 15 процентів — до половинного розміру плати за харчування, за решту дітей вартість їх харчування сплачували батьки.

Витрати на утримання шкіл продовженого дня, надання учням пільг по харчуванню брала на себе держава. Групи продовженого дня організовувалися у тих шко-

¹ Порадник по соціальному вихованню. Харків, ДВУ, 1922, с. 45.

лах, де була відповідна база, або там, де її можна було незабаром створити.

З часу опублікування постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про організацію шкіл з продовженим днем» минуло більше 17 років і заклади цього типу дістали загальне визнання.

Якщо у 1958/59 навчальному році в Українській РСР такими групами було охоплено 29 тис. учнів, то в 1975/76 навчальному році в них виховувалось уже 1 мільйон 870 тис. школярів, що становить 31,4 процента загальної кількості учнів перших-восьмих класів.

У Кіровоградській області групи продовженого дня відвідували 44,9 процента від загальної кількості учнів I—VIII класів, у Миколаївській — 42,8 процента, у Хмельницькій — 39,3 процента, у м. Києві — 32,9 процента².

Школа продовженого дня є вдалою формою поєднання суспільного виховання підростаючого покоління з вихованням у сім'ї. Вона відіграє важливу роль у здійсненні загальної обов'язкової освіти дітей, забезпечує їх розумовий, моральний, естетичний і фізичний розвиток. Для цього тут створено належні умови. Якщо в масовій школі учень перебуває 4—6 годин., то в школі продовженого дня 8—10 годин. Перебування дітей у школі протягом такого часу дає змогу педагогам краще організувати роботу учнівського колективу, цілеспрямованіше здійснювати вібачний розвиток учнів.

У школі продовженого дня колектив дітей згуртовується, учні краще виконують домашні завдання. Педагоги мають можливість більше уваги приділити індивідуальній роботі з дітьми. Домашні завдання учні виконують під безпосереднім керівництвом педагога-вихователя. Під час самопідготовки до послуг групи — навчальні кабінети з усім обладнанням, технічними засобами навчання.

Досвід шкіл і груп продовженого дня Москви, Ленінграда, Києва, Ростова, Тули, Донецька, Горлівки, Миколаєва, Запоріжжя та інших міст показує, що учні, які відвідують групи, краще навчаються і поводять себе.

Відпочинок дітей після уроків поєднується з різними видами розумової і фізичної праці, поряд з прогулянками, фізкультурними заняттями, екскурсіями, художньою самодіяльністю учні виконують по-сильні трудові заняття. Тут відкривається значно більше можливостей для творчої роботи органів учнівського самоврядування, для розвитку громадської активності учнів, для роботи різноманітних гуртків, спортивних секцій.

У школі продовженого дня діти перебувають під наглядом медичних працівників, які постійно стежать за додержанням режиму дня, за організацією харчування.

Школи і групи продовженого дня пройшли складний шлях становлення і розвитку. У перші роки їх існування педагоги і

вихователі зустрічалися з труднощами як у матеріальному відношенні, так і в організації навчання і виховання учнів.

Вчителі творчо використовували досвід масових шкіл і шкіл-інтернатів, але потрібно було розробляти спеціальні методи роботи шкіл і груп продовженого дня.

Такі дослідження велись на місцях педагогічними інститутами, інститутами удосконалення кваліфікації вчителів і школами. Вивченням, узагальненням і популяризацією передового педагогічного досвіду шкіл і груп продовженого дня та науковими дослідженнями навчально-виховної роботи в них на Україні займались також працівники Міністерства освіти та науково-дослідних інститутів педагогіки і психології УРСР.

В результаті проведеної роботи в республіці було підготовлено і опубліковано ряд праць, присвячених висвітленню досвіду роботи шкіл і груп продовженого дня.

Проводились такі дослідження і в інших союзних республіках. Література на цю тему охоплює велике коло питань і серед них: організація навчально-виховної роботи в групах і школах продовженого дня, особливості роботи на уроках і позакласної, позашкільної роботи, ідейно-політичне, трудове, естетичне виховання та ін. В публікаціях узагальнено передовий педагогічний досвід окремих шкіл, учителів і вихователів, ознайомлення з ним дає вчителям і працівникам органів народної освіти значну користь.

Створення груп продовженого дня на першому етапі їх існування вимагало перегляду організації всієї системи навчальної і виховної роботи.

Додаткове перебування учнів у школі після уроків вимагало від педагогів організації підготовки домашніх завдань, великої і різноманітної позакласної роботи.

Якщо у системі проведення уроків з учнями шкіл і груп продовженого дня порівняно з масовими школами помітних змін не відбулось, то в методах підготовки домашніх завдань багато чого змінилось. В школах, де учні не залишалися на продовжений день, домашні завдання вони виконували або самостійно, або під керівництвом старших. Такий різниці у підготовці домашніх завдань часто призводив до небажаних наслідків: бували випадки, коли частина учнів навчального матеріалу на уроці не зрозуміла і тому домашні завдання не виконала; траплялися і такі учні, які зовсім не працювали над домашніми завданнями через зайнятість роботою по господарству, або через лінощі. Інколи вчителю замість запланованого уроку доводилося знову повертатися до попереднього, повторювати і закріплювати його.

В групі продовженого дня такі випадки виключені. Всі учні домашні завдання виконували і виконували їх якісно, під керівництвом учителя-вихователя. Роль учителя не зводилася при цьому до суто організаторських функцій.

Вже на початку існування груп продовженого дня педагоги під час підготовки

² Здобутки народної освіти Української РСР. К., «Радянська школа», 1976, с. 10.

домашніх завдань зустрілися з певними труднощами. Часто учні не вміли працювати над домашніми завданнями самостійно і звертались за допомогою до педагога або до товаришів.

Робота з учнями під час підготовки домашніх завдань виявила і ряд недоліків у навчальній роботі. До них належали: недостатня увага окремих учителів до самостійної роботи учнів на уроці, поверхове вивчення на уроці навчального матеріалу, і як наслідок — перевантаження учнів при виконанні домашніх завдань.

З метою піднесення ефективності уроків і підготовки домашніх завдань у школах було організовано відвідування уроків вихователями груп продовженого дня і ознайомлення учителів-предметників з підготовкою домашніх завдань. Велике значення для підвищення якості підготовки домашніх завдань мала комплектація кожної групи учнями одного класу.

При підготовці домашніх завдань у групах продовженого дня поступово встановлювались певні правила і традиції, були розроблені пам'ятки для учнів.

Якість виконання домашніх завдань великою мірою залежить від того, в яких умовах працюють школярі. Вихователі груп продовженого дня повинні були дбати про забезпечення учнів наочними посібниками і підручниками, про те, щоб у кімнаті для занять вони додержували дисципліни, а також правил шкільної гігієни.

Багато вихователів, здійснюючи самопідготовку, добирали потрібні наочні посібники: географічні й історичні карти, картини, таблиці з мови і математики, радіолиси з учителями, як організувати роботу. Заняття з фізики, хімії, біології проходили, як правило, у відповідних навчальних кабінетах, де є можливість користуватися потрібними приладами і посібниками, робити досліди. Завдяки такій організації самопідготовки учні не тільки глибше засвоювали навчальний матеріал, а й набували міцних практичних навичок.

Один з найважливіших обов'язків вихователів шкіл продовженого дня — вчити дітей працювати, розвиватися й удосконалювати навички самостійності в навчальній роботі.

«Людина, яка не вміє сама вчитися, а лише засвоює те, що їй говорить учитель, професор, яка вміє ходити лише на повіді, мало на що придатна, — писала Н. К. Крупська. — Нам треба навчити підрастаюче покоління вчитися самостійно оволодівати знаннями. Це одна з найважливіших проблем, яку повинна розв'язати наша радянська школа»³. Дуже важливо було привчити учнів до певного порядку виконання домашніх завдань, виробити в них уміння раціонально використовувати час, відведений для занять, чітко й акуратно виконувати письмові роботи, навчити самостійно і систематично, завжди у визначений час працювати з книгою, дово-

дити почату справу до кінця, тримати в певному порядку, зручному для користування, навчальні посібники.

У процесі організації роботи учнів по виконанню домашніх завдань вихователі повинні були особливу увагу звертати на вироблення у них раціональних форм і методів самостійної роботи над навчальним матеріалом, наполегливо виховувати культуру розумової праці.

Особливу увагу вихователі молодших класів повинні були звертати на уміння і навички дітей швидко і правильно читати, писати і рахувати. Досліджуючи пробілему умінь і навичок дітей в процесі навчання, В. О. Сухомлинський радив педагогам в молодших класах звертати увагу на те, що і скільки діти читають вголос. Спостереження, говорить він, «привели нас до висновку: щоб навчитися вільно, вразно, свідомо читати, учню протягом навчання в початкових класах потрібно читати вголос не менше 200 годин».

Спостереження за технікою читання, пропонує він, дає право твердити, що учень, «який погано уміє читати — це потенціально важкий учень, який зустріне на своєму шляху багато труднощів в навчанні»⁴.

Організуючи самопідготовку учнів, вихователям треба було перевіряти виконання письмових завдань, стан ведення зошитів, допомагати учням вести в них записи охайно, раціонально, із додержанням вимог каліграфії.

Щоб запобігти перевтомі учнів, дуже важливо було урізноманітнювати види роботи, вносити в самопідготовку елементи гри, особливо в молодших класах. Чимало вихователів, помітивши, що діти стомилися, виконуючи завдання, організовували різні ігри, у тому числі і настільні, проводили географічні, математичні, літературні, історичні вікторини, розв'язували головоломки тощо.

Чим молодші діти, тим частіше треба переключати їх з одного виду навчальної роботи на інший. Спостереження показали, що на тих заняттях, де вихователь застосовував ігри і робив невеликі перерви, учні не тільки менше стомлювались, а й краще виконували завдання.

На семінарах вихователів шкіл продовженого дня часто поставало питання: «Колі доцільніше готувати домашні завдання — напередодні уроків, тобто «на завтра», чи в той день, коли дано завдання, з повторенням матеріалу перед наступним уроком?»

Досвід роботи і педагогічні дослідження показали, що виконання домашніх завдань слід комбінувати. Якщо для самостійної роботи були дані письмові завдання (письмові вправи з мови чи літератури, розв'язання задач з математики), то їх виконували в день, коли вони задані. Це давало змогу учням ще раз звернутись

³ Крупська Н. К. Педагогічні твори в десяти томах, т. 3. К., вид-во «Радянська школа», 1963, с. 492.

⁴ Сухомлинський В. О. Розговор с молодими директорами шкіл, М., Просвіщення, 1973, с. 170.

до теоретичного матеріалу, що вивчався на уроці, і, по свіжій пам'яті, успішно засвоїти його. А напередодні слід знову звернутися до цього завдання і повторити його. Це стосувалося тих предметів, які за розкладом бувають не щодня. Однак не можна було допускати, щоб дворазове приготування тих самих завдань з усіх навчальних предметів переобтяжувало учнів. Що стосується усних завдань, то їх виконували напередодні.

Поряд з підготовкою домашніх завдань у групах продовженого дня проводилася велика і різноманітна позакласна робота.

В різних класах вона була різною як за часом, так і за змістом, формами і методами роботи: політінформації, бесіди на різні теми, читання і обговорення книг і статей, перегляд діапозитивів, кінофільмів і телевізійних передач, суспільно корисна праця, проведення прогулянок та екскурсій, різних тихих і рухливих ігор та ін.

За вказівками Міністерства освіти УРСР вихователі планували свою роботу на півріччя і на день. Важливо при плануванні забезпечити проведення протягом дня і

тижня різноманітної виховної роботи з учнями.

Систематично проводилася ідейно-політична робота у формі бесід, читання газет і журналів, слухання радіо і перегляду телевізійних передач. Майже щоденно планувалася і проводилася суспільно корисна праця та естетичне виховання, різноманітні ігри і розваги. Для проведення цієї роботи, крім класної кімнати, широко використовувалися навчальні кабінети, актовий і спортивний зали, піонерська кімната та інші приміщення, а головне — дітей виводили на свіже повітря.

За час існування груп і шкіл продовженого дня педагоги набували значного досвіду навчання і виховання учнів стосовно нових вимог, які ставляться тепер до школи. Значна частина шкіл і груп домагаються високої якості знань, умінь і навичок учнів. Завдання полягає в тому, щоб групи і школи продовженого дня перетворити в зразкову форму суспільного виховання підрастаючого покоління.

*А. Д. БОНДАР,
професор Київського державного
університету ім. Т. Г. Шевченка*